

УДК 343.85:316.624-053.6

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.9>

Тетяна ЛЯХ

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Андрій СПІРІН

магістр спеціальності 231 Соціальна робота кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0009-0001-2964-0277

Віктор ЖУКОВ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0009-0007-4368-6259

Бібліографічний опис статті: Лях, Т., Спирін, А., Жуков, В. (2023). Соціальна профілактика ризикованої поведінки підлітків. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 64–72, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.9>

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА РИЗИКОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Актуальність вивчення проблеми профілактики ризикованої поведінки у підлітковому середовищі зумовлена складними соціокультурними умовами, які впливають на їхній спосіб життя, поводження у соціумі, процес адаптації до соціального середовища. У статті актуалізовано проблему ризикованої поведінки у підлітковому середовищі, визначено ключові ознаки ризикованої поведінки підлітків та чинники, які можуть її провокувати.

Викликає стурбованість той факт, що ризикована поведінка й ризиковані практики стають нормою у досягненні певної мети підлітками, вживання алкогольних напоїв та наркотичних речовин стає певною цінністю, складовою частиною життєдіяльності сучасних підлітків, які нерідко потрапляють в небезпечні ситуації, що супроводжується ризикованими діями. Підлітковий вік легко піддається зовнішнім подразненням, впливам ровесників та бажанням експериментувати в той час, коли знання та життєві навички ще лише формуються, є вразливим до фізіологічних й фізичних змін. З'ясовано, що ризикована поведінка взаємопов'язана з особливостями підліткового віку, когнітивними настановами щодо ризикованої поведінки та особливостями оточення. Акцентовано увагу на типах ризикованої поведінки: поведінка, яка провокує травми та насильство, статева поведінка, стосунки, що призводять до незапланованої вагітності або інфекцій, що передаються статевим шляхом, вживання шкідливих речовин, що мають високий ризик несприятливих наслідків, поведінка, яка пов'язана із вживання тютюну та нездорові їжі.

Визначено шляхи та напрями соціальної профілактики ризикованої поведінки підлітків, розглянуто та охарактеризовано підходи (інформаційний, соціально-профілактичний, соціально-педагогічний, медико-біологічний) до вибору профілактичних технологій. Наразі, є необхідним впровадження ефективних програм профілактики ризикованої поведінки у середовищі підлітків, адже вони забезпечують позитивний вплив на поведінку через підвищення мотивації до здорового способу життя, отримання підлітками необхідних знань та практичних навичок щодо безпечної поведінки. Важливою характеристикою профілактики є спрямованість на запобігання та мінімізацію негативних явищ через усунення факторів, що їх спричиняють.

Ключові слова: підлітки, профілактика, ризикована поведінка, соціальна профілактика, програми профілактики ризикованої поведінки підлітків.

Tetiana LIAKH

PhD in Education, Associate Professor, Head of Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Andrii SPIRIN

master of specialty 231 Social work at Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0009-0001-2964-0277

Victor ZHUKOV

PhD in Education, Associate Professor, Associate Professor of Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0009-0007-4368-6259

To cite this article: Liakh, T., Spirin, A., Zhukov, V. (2023). Sotsial'na profilaktyka ryzykovoyi povedinky pidlitkiv [Social prevention of risk behavior of adolescents]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 64–72, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.9>

SOCIAL PREVENTION OF RISKY BEHAVIOR AMONG ADOLESCENTS

The importance of researching the problem of preventing risky behavior in the adolescent environment is determined by the complex socio-cultural conditions that influence adolescents' lifestyle and behavior in society, as well as the process of adapting to the social environment. The article discusses the issue of risky behavior in the adolescent environment, identifies key characteristics of risky behavior in adolescents, and discusses factors that may cause it. It is concerning that risky behavior and practices have become the norm for achieving certain goals among adolescents, and that the use of alcohol and drugs has become a certain value and a component of the lives of modern teenagers who frequently find themselves in dangerous situations involving risky actions. Adolescents face socioeconomic challenges, the consequences of political insecurity, the risk of becoming victims of human trafficking or sexual exploitation, easy access to alcohol and drugs, and membership in marginalized social groups that are excluded from public life. Electronic cigarette smoking and cyber activity are two other factors that currently cause risky behavior in adolescents. Adolescence is vulnerable to physiological and physical changes and is easily influenced by external stimuli, peer pressure, and the desire to experiment at a time when knowledge and life skills are just forming. It has been discovered that risky behavior is linked to adolescent age characteristics, cognitive attitudes toward risky behavior, and environmental characteristics. Adolescents face socioeconomic challenges, the consequences of political insecurity, the risk of becoming victims of human trafficking or sexual exploitation, easy access to alcohol and drugs, and membership in marginalized social groups that are excluded from public life. Electronic cigarette smoking and cyber activity are two other factors that currently cause risky behavior in adolescents. Adolescence is vulnerable to physiological and physical changes and is easily influenced by external stimuli, peer pressure, and the desire to experiment at a time when knowledge and life skills are just forming. It has been discovered that risky behavior is linked to adolescent age characteristics, cognitive attitudes toward risky behavior, and environmental characteristics. Attention is focused on the types of risky behavior: behavior that provokes trauma and violence, sexual behavior, relationships that lead to unplanned pregnancies or sexually transmitted infections, and the use of harmful substances that have a high risk of adverse consequences.

Adolescents suffer from socio-economic problems, the consequences of political instability, the threat of becoming victims of human trafficking or sexual exploitation, easy access to alcohol and drugs, belonging to marginalized social groups that are excluded from public life. Factors that provoke risky behavior in adolescents today include e-cigarette smoking, cyber activity. The adolescent age is easily influenced by external stimuli, peer influences, and a desire to experiment at a time when knowledge and life skills are still forming and vulnerable to physiological and physical changes. It has been found that risky behavior is interrelated with the characteristics of adolescence, cognitive orientations toward risky behavior, and the characteristics of their environment. Attention is focused on types of risky behavior, including behavior that provokes injury and violence, sexual behavior, relationships that lead to unplanned pregnancy or sexually transmitted infections, harmful substance use that has a high risk of adverse consequences, behavior associated with tobacco use and unhealthy diets. Ways and directions of social prevention of risky behavior in adolescents have been identified, and approaches to selecting preventive technologies have been considered and characterized: informational,

socio-preventive, socio-educational, and medical-biological. It is currently necessary to implement effective programs to prevent risky behavior among adolescents because they provide a positive impact on behavior by increasing motivation for a healthy lifestyle and providing adolescents with necessary knowledge and practical skills for safe behavior. An important characteristic of prevention is a focus on preventing and minimizing negative phenomena by eliminating the factors that cause them.

Key words: *adolescents, prevention, risky behavior, social prevention, programs.*

Постановка проблеми. Актуальність та специфіка вивчення питання профілактики ризикованої поведінки, зумовлені динамічними змінами у політичній та економічній сферах, складними соціокультурними умовами, що впливає на спосіб життя та поведінку підлітків у соціумі, процес адаптації до соціального середовища. В умовах невизначеності й відсутності звичних механізмів адаптації у всіх сферах життєдіяльності, ризик, ризикована поведінка й ризиковані практики стають нормою у досягненні певної мети підлітками (Журавель, Іванюк, Лехолетова, Лютий, Лях, Пашко, Соловійова, Сорокіна, Спіріна, Суліцький, Удовенко, Чепенко, Чуйко, Швед, Янковець, 2022).

Також викликає стурбованість той факт, що вживання алкогольних напоїв та наркотичних засобів стає певною цінністю, складовою частиною життєдіяльності сучасних підлітків, які нерідко потрапляють в небезпечні ситуації, що супроводжується ризикованими діями (Лютий, Петрович, 2021).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема ризикованої поведінки підлітків та чинників, які її провокують є досить поширеною у сучасних дослідженнях. Питання безпечної поведінки й профілактики ризикованої поведінки розглядали Г. Власюк, В. Оржеховська, В. Пономаренко; моделювання та впровадження профілактичних програм щодо здорового способу життя вивчали О. Балакірева, О. Голоцван, І. Зверева, А. Капська, С. Терницька; профілактику ризикованої поведінки серед неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом досліджували Т. Журавель, С. Замула, К. Пуха; специфіку профілактики негативних явищ серед підлітків розглядав Н. Головко; ключові фактори, що впливають на захоплення підлітками ризикованими практиками обґрунтовували Т. Лях, В. Лютий, Т. Спіріна, В. Суліцький, О. Швед; питаннями формування у підлітків відповідальної поведінки щодо власного здоров'я опікувалися О. Безпалько, Н. Зимівець, Г. Лактіонова, О. Пилипенко; ризик як властивість особистості досліджувала

О. Саннікова; ризик, як певні емоційно-вольові дії, націлені на подолання загрозової ситуації вивчала О. Вдовиченко.

Мета статті. Визначити чинники ризикованої поведінки підлітків та окреслити особливості соціальної профілактики, адже розуміння згаданих чинників допоможе фахівцям з соціальної роботи попереджати ризиковані поведінкові практики у підлітковому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Підлітковий вік легко піддається зовнішнім подразненням, впливам ровесників та бажанням експериментувати в той час, коли знання та життєві навички ще лише формуються, є вразливим до фізіологічних й фізичних змін.

В Україні підлітки потерпають від: соціально-економічних негараздів, наслідків політичної нестабільності, загрози стати жертвою торгівлі людьми або ж сексуальної експлуатації, легкої доступності алкоголю, наркотичних речовин, приналежності до маргінальних соціальних груп, які вилучені із суспільного життя тощо. Це призводить до того, що підлітки починають практикувати ризиковану поведінку (перебування на вулиці упродовж більшої частини часу, незахищений секс, раннє статеве життя, часта зміна статевих партнерів, небезпечне вживання наркотичних речовин) (Підлітки груп ризику, 2008).

Саме тому, факторами, які можуть убезпечити підлітків від поведінки, що призводить до ситуації неспроможності захистити себе є сприятлива та дружелюбна атмосфера навколишнього середовища, позитивні взаємостосунки з батьками, проактивна участь у житті та діяльності громади.

Наразі, є надзвичайно потрібним впровадження ефективних програм профілактики ризикованої поведінки підлітків, адже вони забезпечують позитивний вплив на поведінку через підвищення мотивації до здорового способу життя, отримання підлітками необхідних знань та практичних навичок щодо безпечної поведінки (Спіріна, Зінченка, Шипелик, 2019). Отже, потрібно наголосити, що важливою

характеристикою профілактики є спрямованість на запобігання та мінімізацію негативних явищ через усунення факторів, що їх спричиняють.

Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2009) наголошує, що соціальна профілактика є соціальною роботою, яка спрямована на попередження складних життєвих обставин, аморальної, протиправної поведінки та вияв негативного впливу на життя і здоров'я соціально небезпечних хвороб серед дітей та молоді (Закон України, 2009). Водночас, О. Безпалько пропонує розглядати соціальну профілактику як зусилля, спрямовані на попередження соціальних проблем та життєвих криз отримувачів соціальних послуг (Соціальна педагогіка, 2014).

На думку І. Іванової, Л. Тютті, соціальна профілактика є технологією соціальної роботи, яка передбачає комплекс заходів, що спрямовані на попередження складних життєвих обставин, соціальних проблем й негативних умов соціалізації (Іванова, Тюття, 2004).

Українські науковці (Профілактика, 2015), акцентують увагу на комплексних заходах, які спрямовуються на попередження негативних соціальних та поведінкових чинників та реалізуються за допомогою інструментів впливу соціально-педагогічного, психологічного, юридичного характеру.

Соціальна профілактика ризикованої поведінки підлітків може бути первинною, вторинною і третинною (Клішевич, Лях, Спіріна, 2022).

Первинну соціальну профілактику застосовують, коли проблема чи негативне явище у підлітків не сформовані. Саме тому ми говоримо, що зусилля первинної профілактики спрямовані не лише на попередження негативних явищ, а також на формування здорового способу життя в цілому. Відповідно, можемо виокремити такі методи первинної соціальної профілактики: інформування, навіювання, переконання, робота в громаді.

Зміна несприятливої ризикованої поведінки на адаптивну форму поведінки є метою вторинної соціальної профілактики. Вона застосовується за наявності високого ризику розвитку проблеми чи негативного явища у підлітків, передбачає формування досвіду поведінки у проблемних ситуаціях, надання підліткам

соціально-педагогічної та психологічної підтримки та допомоги щодо формування знань, умінь і життєвих навичок, зміна ставлення підлітків як до себе, свого місця у соціумі, так і до найближчого оточення, усвідомлення ним цінності свого життя. Вторинну соціальну профілактику можемо реалізовувати через тренінги, цикл занять, вуличну соціальну роботу, роботу «гарячих ліній» (Спіріна, Качан, 2016).

Третинна соціальна профілактика завбачує виявлення причин та специфіку поведінки підлітків, що призводить до появи проблем, проводиться робота щодо усунення причин через навчання, підтримку, підвищення соціального статусу. Зазвичай, вона передбачає тривалу індивідуальну роботу та надання інтегрованих соціальних послуг, потребує об'єднання зусиль міждисциплінарної команди. Третинна соціальна профілактика, як правило, здійснюється з підлітками, які вже постраждали від проблеми і змогли відчувати на собі наслідки ризикованої поведінки (Профілактика, 2015).

Також, М. Вольнова пропонує інформаційний, соціально-профілактичний, соціально-педагогічний та медико-біологічний підходи до вибору профілактичних технологій.

Інформаційний підхід ґрунтується на тому, що відхилення від соціальних норм у поведінці підлітків відбуваються через те, що підлітки їх просто не знають. Саме тому важливим напрямом роботи є інформування підлітків про їхні права та обов'язки, вимоги, які пред'являє суспільство до виконання соціальних норм, правові наслідки ризикованої поведінки, медико-біологічні наслідки шкідливих звичок, шляхи формування здорового способу життя.

Соціально-профілактичний підхід передбачає виявлення, усунення та нейтралізацію причин, які провокують негативні явища. Він розглядає навчання підлітків правилам та нормам гігієни, враховуючи статево-вікові, фізичні, психічні особливості розвитку, соціально-культурні умови виховання у конкретному мікроредовищі (сім'я, родина, однолітки).

Медико-біологічний підхід наголошує на попередженні можливих відхилень від соціальних норм через конкретні заходи профілактичного, лікувального характеру щодо осіб, які страждають патологіями на біологічному рівні.

Соціально-педагогічний підхід акцентує увагу на відновленні, реабілітації чи корекції

якостей особистості з ризикованою поведінкою, а надто його моральних та вольових якостей (Вольнова, 2016).

Поведінку, наслідком якої є порушення здоров'я чи інші небезпеки, як для соціального оточення, так і для того, хто себе так поводить, можемо охарактеризувати як ризиковану поведінку (Алексєєнко, Кушнарєва, 2013).

Ризикована поведінка не завжди виходить за межі норм, втім, як зазначають науковці, вона обов'язково несе загрозу для здоров'я, життєдіяльності, добробуту, благополуччя. Ризиковані звички, зазвичай, формуються та розвиваються у підлітковому віці й продукують труднощі, з якими людина може стикатися у дорослому житті щодо власного здоров'я та визнання соціальних результатів (Спіріна, Тимошенко, 2017).

Українські дослідники Т. Алексєєнко та С. Кушнарєва наголошують, що зниження рівня контрольованості поведінки суспільством є ознакою сучасності (Алексєєнко, Кушнарєва, 2013).

Центр контролю захворювань США, зокрема, визначає такі типи ризикованої поведінки: поведінка, яка провокує травми та насильство; статеві поведінки, стосунки, що призводять до незапланованої вагітності або захворювань, які передаються статевим шляхом; вживання шкідливих речовин, що мають високий ризик несприятливих наслідків; поведінка, яка пов'язана із вживання тютюну; нездорові дієти.

У той же час О. Вовкогон, О. Лисенко зазначають, що використання поняття «ризикована поведінка» переводить акценти соціальної роботи з негативними явищами з площини захисту соціуму від непередбачуваної активності підлітків до захисту, власне, самих підлітків від наслідків їхньої ризикованої поведінки (Вовкогон, Лисенко, 2008).

До факторів, які провокують сьгодні ризиковану поведінку підлітків також зараховують куріння електронних сигарет, кіберактивність. Зокрема, А. Данілова звертає увагу на інтернет-загрози, що пов'язані з рекламою тютюну, алкоголю, сайтами для дорослих, які спонукають підлітків до експериментів та ризикованих вчинків (Данілова, 2015).

Ризиковану поведінку вивчають водночас в мікро (порушення міжособистісних стосунків, зокрема, сімейних) та макро (поведінка у контексті функціонування суспільства) серед-

овищі. А. Данілова пропонує розглядати ризиковану поведінку як залежну змінну (Данілова, 2015), адже до неї призводять як соціальні чинники, так і ставлення до них підлітків. Окрім того, умови та обставини так само, як і ставлення піддаються корекції, що важливо для соціальної роботи.

Саме підліткове середовище є найбільш сприятливим для формування ризикованої поведінки. Психофізичні особливості, які провокують особливі емоційні стани, конфлікти, бажання самореалізації, саморозвитку, самоствердження при відсутності відповідних знань може спонукати до неусвідомленого порушення правил. Підлітки в силу різних психосоціальних факторів навіть можуть не знати та не розуміти до чого веде ризикований вчинок.

Розглядаючи підлітків у контексті притаманної їм віку внутрішній потребі бажання свободи, спрямованості на самопізнання та експериментування з особистими перспективами, А. Лобанова й Л. Калашнікова у підручнику «Робота з підлітками-девіантами: соціологічний та психологічний аспекти» (2017), пропонують виділяти такі ознаки ризикованої поведінки: невизначеність ситуації (підлітки прагнуть до свободи, хоча не готові нести відповідальність за наслідки своїх рішень щодо ризикованих дій); альтернативність ризику (бажання реалізуватися у світі дорослих або йти за груповими пріоритетами); прогностична оцінка результатів ризику (рівень конструктивних чи деструктивних результатів зумовлених наявністю у підлітків уявлень про цінність власного життя).

Серед важливих причин розвитку ризикованої поведінки слід виокремити підліткову природну цікавість, бажання перевірити свої можливості, бажання бути поміченим, незгода з обмеженнями, складна життєва ситуація, недостатність знань (Алексєєнко, Кушнарєва, 2013).

Схильність до ризику є особистісною характеристикою, на яку не впливають умови оточуючого середовища та відсутні об'єктивні причини ризикованих дій, виражається у прагненні використовувати нові можливості, які пропонуються соціумом. Вона може виявлятися у зацікавленості до пригод з фізичним ризиком, потребі у сильних переживаннях, тенденціях до соціальних ризиків, включно з небезпечною

для здоров'я поведінкою, підвищеній нетерпимості до буденності.

Це важливий аспект життя та діяльності підлітків. Як правило, підлітки йдуть на ризик не тому, що він має позитивну цінність, а тому, що планують отримати максимально вигідний результат.

Готовність до ризику є більш узагальненим поняттям, адже до нього входять ситуативні чинники, особистісні мотиви та умови оточуючого середовища.

Українські дослідники звертають увагу на три складові ризикованості: психологічна готовність до ризику, усвідомлення загрози особистій недоторканності; соціальна готовність діяти у незвичний спосіб, незважаючи на думки або схвалення інших; фінансова готовність передбачає витрати за наслідки ризику (Лобанова, Калашнікова, 2017).

Також автори пропонують п'ять типів ризиків, які відображають процес соціального розвитку підлітків та вони не вичерпують всього багатства життєвих кейсів, в яких можуть генеруватися ризики: 1) передбачає відтворення життєвих сил самої особистості, адже тут формуються ситуації загрози життю й здоров'ю підлітків. якщо соціальне середовище не турбується про умови для фізичного розвитку підлітків, безпеки життя, може сформуватися підґрунтя для ризиків; 2) пов'язаний з не розумінням перспектив для життєвого старту підлітків; 3) обумовлений неусвідомленістю можливостей самореалізації, самоствердження підлітків; 4) характеризується ціннісно-нормативною невизначеністю. особистісні цінності та норми виконують провідну роль в інтеграції будь-якого середовища, підтримуючи соціальні зв'язки; пов'язаний із визначеністю ідентичності. Процес інтеграції підлітків супроводжується внутрішньою ідентифікацією з ними.

Постає завдання профілактики ризикованої поведінки підлітків. У цьому контексті досить ефективним є когнітивно-поведінковий підхід до профілактичної роботи. В його основу покладено уявлення про те, що поведінка людини визначається і зовнішніми, і внутрішніми факторами, а значну роль відіграє вироблення необхідних поведінкових навичок у цільової групи. Особливий наголос у профілактичній роботі за цим підходом робиться на значущості стійких характеристик особистості,

таких як мотивація, установки й переконання, для формування певного типу поведінки.

Ґрунтуючись на когнітивно-поведінковому підході, фахівцями з соціальної роботи, які здійснюють профілактику ризикованої поведінки підлітків, реалізуються базові методологічні принципи зміни поведінки, які передбачають обов'язкове застосування інформаційного, мотиваційного, поведінкового компонентів (Лях, Спіріна, Рогожинська, 2020).

Інформація про види ризикованої поведінки та її наслідки є обов'язковою умовою для зниження поведінкового ризику. Мотивація до змін визначає дії особистості, які базуватимуться на отриманій інформації про ризики. А вироблені навички поведінки в різних ситуаціях є останнім елементом, необхідним для того, щоб інформація та мотивація реалізувалися в позитивних поведінкових змінах.

Інформаційний компонент профілактичної програми повинен містити дидактичні матеріали (презентації, плакати, брошури, відеофільми тощо) з метою надання фактичних знань.

Мотиваційний компонент повинен передбачати вправи, спрямовані на усвідомлення власного ризику, підвищення мотивації та впевненості у своїх силах, спрямовує на активне застосування на практиці отриманих знань. Такі вправи покликані спонукати учасників до зниження чи виключення ризиків зі своєї поведінки. Мотиваційний компонент підвищує готовність учасників до змін та посилює наміри щодо зміни поведінки.

Поведінковий компонент містить елементи соціально-просвітницького, соціально-психологічного та когнітивно-поведінкового тренінгу з вироблення навичок безпечної поведінки, такі як різноманітні вправи та рольові ігри з вироблення ефективної комунікації та навичок здорового способу життя.

Добираючи учасників та комплектуючи групи підлітків для занять у межах профілактичної програми, варто враховувати (Спіріна, Зінченка, Шипелик, 2019):

1. *Досвід ризикованої поведінки підлітка.* Саме досвід учасника профілактичної програми визначає, втручання якого виду профілактики будуть найбільш доцільними для нього: первинної, вторинної чи третинної (тобто яку саме інформацію необхідно подавати такому учасни-

кові, які знання, уміння та навички необхідно формувати тощо).

2. *Вік.* У профілактичну програму фахівцем із соціальної роботи мають вноситися зміни, доповнення, обмеження з огляду на конкретну вікову групу підлітків.

3. *Вмотивованість до зміни поведінки та участі у профілактичній програмі.* Саме мотивація до зміни поведінки визначає основні завдання у роботі з підлітком.

4. *Інтелектуальні здібності та освітній рівень.* У одній групі мають бути підлітки приблизно з однаковими розумовими здібностями та рівнем освіти. Окрім того, у зміст профілактичної програми фахівцем із соціальної роботи мають вноситися корективи та доповнення відповідно до інтелектуальних здібностей та освітнього рівня її учасників.

5. *Стать.* Краще формувати змішані групи з представників обох статей. Інколи інформацію про будову жіночої та чоловічої статевих систем доцільно розглядати детальніше. У такому випадку, учасників слід об'єднувати в одностатеві групи.

6. *Кількість учасників.* Важливо дібрати оптимальну кількість учасників групи. З категорією підлітків така кількість не може перевищувати 8–14 учасників у групі. При тому, чим меншою є кількість учасників, тим ефективнішим буде профілактичне заняття.

Також у здійсненні профілактичної роботи фахівцеві з соціальної роботи важливо добирати зміст профілактичної програми відповідно до етапів зміни поведінки підлітка.

Так, якщо підліток навіть не замислюється про те, що його звична поведінка може бути небезпечною, варто звернути увагу на те, яких ризиків він зазнає.

У разі, коли підліток починає замислюватися над своїми вчинками та поведінкою, в цілому, слід дати конкретну інформацію про ступінь

ризиків, допомогти проаналізувати можливі переваги та недоліки щодо зміни поведінки.

Тоді, коли підліток вже готовий відмовитись від ризикованих практик і змінити свою поведінку, варто його навчити новим навичкам поведінки, техніці самоконтролю, заохочувати успіхи, допомогти змінити звичне оточення, навчити уникати ризикованих ситуацій.

Фахівець із соціальної роботи має забезпечити систему підтримки з боку оточуючих та інших фахівців, формувати впевненість в досягненні позитивного результату, якщо підліток вже працює над зміною своєї поведінки (Лях, Спіріна, Рогожинська, 2020).

Також він має стимулювати в підлітка почуття гордості за досягнутий результат тоді, коли у підлітка вже сформувались навички позитивної поведінки.

Висновки. Отже, ризикована поведінка підлітків зумовлюється закономірностями й особливостями підліткового віку, поведінковими настановами, необ'єктивністю, упередженнями та стереотипами, суб'єктивними оцінками ризикованості поведінки, моральними нормами й ціннісними орієнтаціями особистості, біологічними передумовами, загальноновизнаним соціальним стандартом поведінки та, звісно, висвітленням питання ризику у засобах масової інформації. У процесі здійснення профілактичної роботи фахівцеві з соціальної роботи важливо добирати зміст профілактичної програми відповідно до етапів зміни поведінки підлітка, а також варто застосовувати когнітивно-поведінковий підхід до розроблення програм профілактики ризикованої поведінки підлітків, формуючи групи підлітків з врахуванням попереднього досвіду ризикованої поведінки, віку, вмотивованості до зміни ризикованих видів поведінки участі у профілактичній програмі, інтелектуальні здібності та освітній рівень, стать, кількість учасників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев Т., Кушнарьова С. Ризикована поведінка. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2013. 172 с.
2. Вовкогон О., Лисенко О. Розвиток життєвих навичок як фактор попередження ризикованої поведінки підлітків. *Соціальна робота і охорона здоров'я*. 2008. № 32. С. 3–10. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/14412>
3. Вольнова Л. Профілактика девіантної поведінки підлітків : навч.-метод. посіб. Київ, 2016. Ч. 1. 188 с.
4. Данілова А. Ризикована поведінка старшокласників у сфері інтернет-спілкування як соціально-педагогічна проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : Зб. наук. праць*. 2015. № 19. С. 194–203. URL: <https://zbirnyk.ipv.org.ua/ua/arkhiv-vipuskiv/product/view/10/254>

5. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навчальн-метод. посіб. / Т. Журавель та ін. ; ред.: Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Вид-во ФО-П Буря О.Д., 2022. 144 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/361903322_profilaktika_destruktivnoi_povedinki_pidlitkiv
6. Про внесення змін до Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» : Закон України від 15.01.2009 р. № 878-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-17#Text>
7. Лобанова А., Калашнікова Л. Робота з підлітками-девіантами: соціологічний та психологічний аспекти : підручник. Київ : Каравела, 2017. 470 с.
8. Лютий В., Петрович В. Якісний аналіз результатів упровадження шкільного профілактичного курсу: на прикладі програми «Кроки по життю». *Ввічливість. Humanitas*. 2021. № 3. С. 60–69. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.3.9>
9. Лях Т., Спіріна Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. *Humanities science current issues*. 2020. Т. 3, № 27. С. 224–228. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203727>
10. Підлітки груп ризику: доказова база для посилення відповіді на епідемію ВІЛ в Україні. Київ : К.І.С., 2008. 196 с.
11. Профілактика ВІЛ та ризикованої поведінки серед неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом : навч.-метод. посіб. / ред. Т. Журавель. Київ : ТОВ «ОБНОВА КОМП.», 2015. 184 с.
12. Соціальна педагогіка / ред. О. Безпалько. Київ : Академвидав, 2014. 312 с.
13. Спіріна Т., Тимошенко Л. Профілактика вживання алкоголю у підлітковому середовищі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. 8 (313). С. 295–301.
14. Спіріна Т., Качан А. Соціально-педагогічна профілактика адиктивної поведінки учнів професійно-технічних навчальних закладів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2016. 1 (298). С. 278–285.
15. Спіріна Т., Зінченка А., Шипелик Л. Тренінг як форма профілактики торгівлі людьми. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. 2019. Т. 3, № 10. С. 158–162.
16. Liakh T., Spirina T., Klishevych N. Social prevention of family injury in the territorial community. *Social work and education*. 2022. Vol. 9, no. 2. P. 245–255. URL: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.2.5>.
17. Тюптя Л., Іванова І. Соціальна робота : методика викладання : навч.-метод. посіб. Київ : Ун-т «Україна», 2011. 340 с.

REFERENCES:

1. Aliksieienko, T., & Kushnarova, S. (2013). *Ryzykovana povedinka*. [Risky behavior] TOV «Firma «Planer».
2. Bezpalko, O. (Red.). (2015). *Sotsialna pedahohika*. [Social pedagogy] Akademvydav. [in Ukrainian].
3. Danilova, A. (2015). Ryzykovana povedinka starshoklasnykiv u sferi internet-spilkuvannia yak sotsialno-pedahohichna problema. [Risky behavior of high school students in the field of Internet communication as a socio-pedagogical problem] *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi : Zb. nauk. prats*, (19), 194–203. URL: <https://zbirnyk.ipv.org.ua/ua/arkhiv-vipuskiv/product/view/10/254> [in Ukrainian].
4. Liakh, T., Spirina, T., & Klishevych, N. (2022). Social prevention of family injury in the territorial community. *Social work and education*, 9(2), 245–255. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.2.5>.
5. Liakh, T., Spirina, T., & Rohozhynska, V. (2020). Pryntsyipy mizhdystyplinarnoi vziaemodii u sotsialnii roboti. [The principles of interdisciplinary interaction in social work] *Humanities science current issues*, 3(27), 224–228. <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203727> [in Ukrainian].
6. Liutyi, V., & Petrovych, V. (2021). Yakisnyi analiz rezultativ uprovdzhennia shkilnoho profilaktychnoho kursu: na prykladi prohramy «Kroky po zhyttiu». [Qualitative analysis of the results of the implementation of the school preventive course: using the example of the "Steps for Life" program] *Vvichlyvist. Humanitas*, (3), 60–69. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.3.9> [in Ukrainian].
7. Lobanova, A., & Kalashnikova, L. (2017). *Robota z pidlitkami-deviantamy: sotsiolohichni ta psykhologichni aspekty*. [Work with deviant teenagers: sociological and psychological aspects] Karavela. [in Ukrainian].
8. *Pidlitky hrup ryzyku: dokazova baza dlia posylennia vidpovidi na epidemiiu VIL v Ukraini*. [Adolescents at risk: the evidence base for the latest response to the HIV epidemic in Ukraine.] (2008). K.I.S. [in Ukrainian].
9. Spirina, T., & Kachan, A. (2016). Sotsialno-pedahohichna profilaktyka adyktivnoi povedinky uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv. [Socio-pedagogical prevention of addictive behavior of students of vocational and technical educational institutions] *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 1(298), 278–285. [in Ukrainian].
10. Spirina, T., & Tymoshenko, L. (2017). Profilaktyka vzhyvannia alkoholiu u pidlitkovomu seredovyshchi. [Prevention of alcohol consumption in the adolescent environment] *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 8(313), 295–301. [in Ukrainian].

11. Spirina, T., Zinchenka, A., & Shypelyk, L. (2019). Treninh yak forma profilaktyky torhivli liudmy. [Training as a form of prevention of trafficking in people] *Naukovyi zhurnal «Innovatsiina pedahohika»*, 3(10), 158–162. [in Ukrainian].
12. Tiuptia, L., & Ivanova, I. (2011). *The development of life skills as a factor in the prevention of risky behavior in adolescents*. [The development of life skills as a factor in the prevention of risky behavior in adolescents.] Universytet «Ukraina». [in Ukrainian].
13. Volnova, L. (2016). *Profilaktyka deviantnoi povedinky pidlitkiv* [Prevention of deviant behavior of teenagers] (T. 1). [in Ukrainian].
14. Vovkohon, O., & Lysenko, O. (2008). Rozvytok zhyttievych navychok yak faktor poperedzhennia ryzykovanoi povedinky pidlitkiv. [The development of life skills as a factor in the prevention of risky behavior in adolescents] *Sotsialna robota i okhorona zdorovia*, (32), 3–10. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/14412> [in Ukrainian].
15. Zhuravel', T., Ivanyuk, I., Lekholetova, M., Lyuty, V., Lyakh, T., Pashko, N., Soloyova, V., Sorokina, O., Spirina, T., Sulits'ky, V., Udovenko, YU., Chuyko, O., Shved, O., & Yankovets', V. (2022). *Profilaktyka destruktivnoi povedinky pidlitkiv* [Prevention of destructive behavior of teenagers] (T. Zhuravel' & YU. Udovenko, Red.). Vydavnytstvo FO-P Burya O.D. https://www.researchgate.net/publication/361903322_profilaktika_destruktivnoi_povedinki_pidlitkiv [in Ukrainian].
16. Zhuravel, T. (Red.). (2015). *Profilaktyka VIL ta ryzykovanoi povedinky sered nepovnnolitnikh, yaki perebuvaiut u konflikti iz zakonom*. [Prevention of HIV and risky behavior among minors in conflict with the law] TOV «OBNOVA KOMPANI». [in Ukrainian].